

NĚKOLIK POHLEDŮ NA KOMENSKÉHO

Jana Němcová

Čapek, J. B. Několik pohledů na Komenského. Praha: Karolinum, 2004. 184 s. ISBN: 80-246-0721-2.

Ráda bych se s Vámi podělila o zážitek z knihy studií o J. A. Komenském, která podává velice věrné svědectví o jeho životě a tvorbě. A to nejen ze současného pohledu, ale přenese nás také do doby, ve které J. A. Komenský žil, tvořil, a v neposlední řadě prožíval tragédie osobní i tragédie českého národa.

J. B. Čapek, autor těchto studií o J. A. Komenském, byl významným literárním vědcem, kritikem, historikem literatury, myslitelem, básníkem i prozaikem, překladatelem, editorem a redaktorem. Všestranná osobnost autora nám tak může zprostředkovat nové úhly pohledu na život a dílo J. A. Komenského. J. B. Čapek se podrobně zabýval mnoha osobnostmi českého národa (viz předmluva, s. 10), avšak osobnost Komenského jej zaujala natolik, že jeho osudy zároveň znovu prožíval ve svých básních a povídkách.

Knih „Několik pohledů na Komenského“ je výběrem z celoživotního díla J. B. Čapka, které ke stému výročí jeho narození vybrala a připravila Dagmar Čapková. Studie vznikaly v letech 1941–1977 (dle seznamu literatury), což jim ani dnes neubírá na kvalitě, jelikož podávají věrné zobrazení historie. Na druhé straně bychom však byli poněkud ochuzeni, kdybychom se nezamýšleli nad obdobími, na jejichž pozadí byly tyto studie napsány (viz dále v textu).

Knih má 184 stran, obsahuje deset studií, které jsou dále členěny do čtyř okruhů: 1. Místo Komenského ve vývoji kultury jeho doby. 2. Analýza básnických a literárně-zákonodárných pramenů. 3. Ohlas Komenského v Čechách, na Slovensku a v jiných zemích. 4. Syntetické studie a odkaz Komenského.

Tak jako J. B. Čapek se zamýšlí nad dílem J. A. Komenského na pozadí jeho doby, je pro nás velice zajímavé učinit s těmito studiemi totéž. Komenský tvořil v období Bílé Hory a třicetileté války, dvě Čapkovy studie zasahují do období druhé světové války. Například hned první studie „Komenský a směry jeho doby“ (1945), ze které lze vycítit Čapkovu vlastenectví. Z válečného a poválečného období jsou v tomto souboru uvedeny ještě dvě další studie: „Komenského význam básnický a literárně-zákonodárný“ (1948) a „Poutník dvou světů“ (1941). V obou se Čapek přímo ztotožňuje s Komenským. Jak dobře rozumí smutku a beznaději pobělohorské doby. Pocitům, které Komenský

zaznamenal ve svých spisech „Truchlivý“, „Labyrint světa a Ráj srdce“. Těmito spisy Komenského se zde Čapek podrobně zabývá.

K „Truchlivému“ se Čapek vrací i později ve svých „Dialogi animae“ (1971), které dle něj „náleží mezi nejvnitřnější díla Komenského“ (str. 45). Také s „Labyrintem světa a Rájem srdce“ se setkáme znovu ve spise „K otázkám kořenů, stavby a funkce Labyrintu Komenského“ (1964). Zde se autor podrobně zabývá historickými aspekty „Labyrintu“ (moravský odboj Ladislava Veleny ze Žerotína i pasivní postoj jeho bratra) i osobními tragédiemi Komenského (spálení rukopisů ve Fulneku, smrt ženy a dvou dětí). Obsah studie lze vyjádřit citací autora: „Síla Labyrintu – ovšem z funkčního hlediska i jeho problematičnost – je především v tom, že autor vyjadřuje a přemáhá své utrpení subjektivní i objektivní, osobní i kolektivní.“ (str. 77).

Ve studiích „Komenský a Slovensko“ a „K neznámým počátkům obrozené literární historie“ (1970) nalézáme zajímavou myšlenku: „Pro Čechy poskytuje Slovensko tedy názorné poučení, jak by se vyvíjelo působení Komenského v jeho zemi, kdyby jejich největší syn nebyl vyhnán do ciziny.“ (str. 94). Tyto studie dále dokazují hloubku a rozsah Čapkova zájmu o Komenského. Nalezneme zde zajímavé odkazy na historické osobnosti, které se ve svých spisech zmiňují o Komenském, popřípadě také hodnotí jeho práci (J. Prokopius, V. Balbín, M. A. Voigt apod.). Dozvídáme se od nich rovněž o knihách Komenského, které zůstaly současnosti utajeny.

Poslední tři Čapkovy studie, „Komenský a organizace vědeckého života“ (1977), „K vývoji kulturního demokratismu J. A. Komenského“ (1974) a „K otázce podstaty a funkce comenianismu“ (1970) jsou pojaty především filosoficky. Čapek zde rozebírá vztah Komenského k jeho předchůdcům i současníkům (Descartes, Lock, Hobes), a tím se i zamýšlí nad Komenského životní filosofií, hodnotami, morálními vlastnostmi. Vyzdvihuje Komenského lásku k národu a jazyku, oceňuje jej jako zastávce práv utiskovaných.

Čapek nás svými studiemi přímo i nepřímou motivuje k četbě Komenského knih. Zejména tím, s jakou empatií a porozuměním přistupuje ke Komenského tvorbě a zrcadlí nám v ní celou jeho osobnost. Dokáže překlenout propast čtyř století a zároveň zachovat historické aspekty díla.

Tento soubor studií považuji za velice náročnou četbu. Rozhodně není dílem, které by se dalo přečíst tzv. „jedním dechem“, neboť čtenář se musí na text plně soustředit. Nalezneme zde i celé věty psané v latině, které nejsou přeloženy do češtiny, ani nikterak vysvětlen jejich význam. To jediné mi v textu chybělo, jelikož mi patrně uniklo několik důležitých souvislostí.

Čapkovy studie nás nutí o Komenském přemýšlet, zrekapitulovat si, zda o této osobnosti skutečně něco víme. Vždyť Komenský patří mezi takové osobnosti, jejichž jméno zná každý a právě tato jeho „zlidovělost“ nám mnohdy zavírá dveře před snahou skutečně jej poznat. Možná, že se nevyjadřuji příliš přesně, a tak vám na závěr nabízím výstižnou myšlenku J. B. Čapka: „...nesluší se, abychom ho viděli muzeálně, akademicky, jak k tomu přispívají známé obrazy, na nichž vidíme vždy kmeta s dlouhým vousem a v čepičce... nikoli, dívejme se hlouběji, tj. čtěme, čtěme opravdově jeho spisy a budeme brzy chápat, jak dramatický, hrdinný, stále iniciativní a podnětný duch žil v tom muži touhy a bolesti.“ (str. 40–41).